

РОЗВИТОК ТА ПОСИЛЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТА МІЛІТАРИСТИЧНОЇ ПОЗИЦІЙ ПОЛЬЩІ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ

DEVELOPMENT AND STRENGTHENING OF GEOPOLITICAL AND MILITARY POSITIONS OF POLAND IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Казак Р.А., к.ю.н., доцентка,
асистентка кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Турчина М.О., к.ю.н.,
асистентка кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Вільхівський В.В., студент IV курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню питання розвитку та посилення геополітичної та мілітаристичної позицій Республіки Польща у Центрально-Східній Європі. У роботі розглянуті історичний досвід втрати незалежності польської держави, зокрема в процесі трьох поділів Речі Посполитої між Австрійською, Російською та Пруською монархіями, четвертий поділ Польщі в 1939 році між СРСР та нацистською Німеччиною. Підкреслено геостратегічні недоліки географічного розташування Республіки Польща на тлі потенційних загроз. Крім цього, розглянуто питання співпраці Республіки Польща у Північноатлантичному альянсі. Окремо зазначено щодо посилення геополітичних позицій польської держави у регіоні Центрально-Східної Європи, зокрема лідерство та спроба узгодження національно-оборонної політики у міждержавних організаціях, таких як: «Ініціатива три моря», «Вишеградська четвірка» та інші. Звернено детальну увагу на посилення мілітаризації Польщі, яке проявляється у підписанні нових політико-правових та нормативних актів, наприклад «Програми розвитку Збройних сил Республіки Польща на 2021–2035 роки» (Modernizacja techniczna SZRP 2022), Акт від 11 березня 2022 року про захист Вітчизни (Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny) та інших. Розглянуто підписання значних за обсягом військових контрактів на постачання чисельної номенклатури озброєнь між Республікою Польща з однієї сторони та Республікою Корея і Сполученими Штатами Америки з іншої сторони. Охарактеризовано недоліки масштабів польської мілітаризації у європейському та північноатлантичному сучасному контексті. Згадано про деякі юридичні складнощі щодо співпраці Польщі з Європейським Союзом з низки питань. Таким чином, охарактеризовано процес розвитку та посилення геополітичних та мілітаристичних позицій Республіки Польща у регіоні Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: Польща, НАТО, мілітаризація, Центрально-Східна Європа, геополітика.

The article is devoted to the issue of development and strengthening of the geopolitical and militaristic position of the Republic of Poland in Central-Eastern Europe. The work examines the historical experience of the loss of independence of the Polish state, in particular during the three divisions of the Polish-Lithuanian Commonwealth between the Austrian, Russian and Prussian monarchies, the fourth division of Poland in 1939 between the USSR and Nazi Germany. The geostrategic shortcomings of the geographical location of the Republic of Poland against the background of potential threats are emphasized. In addition, the issue of cooperation of the Republic of Poland in the North Atlantic Alliance was considered. Special mention is made of the strengthening of the geopolitical position of the Polish state in the region of Central and Eastern Europe, in particular the leadership and the attempt to harmonize the national defense policy in intergovernmental organizations, such as: «Three Seas Initiative», «Visegrad Four» and others. Detailed attention was paid to the strengthening of the militarization of Poland, which is manifested in the signing of new political, legal and regulatory acts, for example, the «Program for the Development of the Armed Forces of the Republic of Poland for 2021–2035» (Modernizacja techniczna SZRP 2022), the Act of March 11, 2022 on the Protection of the Fatherland (Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny) and others. The signing of large-scale military contracts for the supply of a large range of weapons between the Republic of Poland on the one hand and the Republic of Korea and the United States of America on the other hand was considered. The shortcomings of the scale of Polish militarization in the European and North Atlantic modern context are characterized. Some legal complications regarding Poland's cooperation with the European Union on a number of issues were mentioned. Thus, the process of development and strengthening of the geopolitical and militaristic positions of the Republic of Poland in the region of Central-Eastern Europe has been characterized.

Key words: Poland, NATO, militarization, Central and Eastern Europe, geopolitics.

Постановка проблеми. Після повномасштабного вторгнення Росії на територію України питання безпеки країн Центрально-Східної Європи які межують з РФ потребують особливої уваги та розгляду у геополітичній та історико-правовій перспективі. Стаття має на меті розглянути посилення позицій Республіки Польща, оскільки Польща є однією з найбільших країн у регіоні та має спільний кордон з Україною. За даними Всесвітнього банку станом на 2022 рік Республіка Польща має населення 37.5 мільйонів, тобто займає п'яте місце за кількістю населення [1] та сьоме місце за площею території в Європейському Союзі (312 696 км²) [2]. Саме це актуалізує питання розвитку та посилення позицій Польщі у Центрально-Східній Європі у історико-правовому дискурсі. Це унітарна держава, президентсько-парламентська республіка [3]. Польща – моноетнічна держава, поляки становлять 96% населення, та має сухопутний кордон із

Росією, Литвою, Білорусією, Україною, Словаччиною, Чехією та Німеччиною.

Метою статті є аналіз розвитку та посилення геополітичних та мілітаристичних позицій Республіки Польща у Центрально-Східній Європі у контексті історико-правових змін від історії до сьогодення, задля того, щоб простежити шлях Польщі щодо збільшення її потужності у регіоні. Зважаючи на мету дослідження була використана низка методів, а саме – діахронічний метод, для аналізу розвитку Польщі в конкретний часовий проміжок, з 90-их років ХХ ст. до сьогодення; логіко-аналітичний метод, досліджуючи причини посилення позицій польської держави у Східній Європі; первинні методи, аналізуючи інформацію з первинних джерел, наприклад: нормативно-правові акти Польщі, міжнародні договори, цитати польських політиків та державних діячів; вторинний метод, у якості дослідження першоджерел. Емпірич-

ною базою дослідження є: аналіз нормативно-правових актів Республіки Польща, а саме: розпорядження «Програми розвитку Збройних сил Республіки Польща на 2021–2035 роки» (Modernizacja techniczna SZRP 2022) [4], Акт від 11 березня 2022 року про захист Вітчизни (Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny) [5]; міжнародних договорів, які польська держава укладала з учасниками міжнародних відносин, тексти виступів політичних та державних діячів, позиції вчених, які досліджували цю тематику, та ін.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженню питання посилення економічного, політично-військового впливу Польщі у Європі приділяють увагу низка вчених. Зокрема, Антонюк Н. та Сенюк Ю. проаналізували сферу геополітичних інтересів Республіки Польща у Східній Європі та в Україні [6], Ніколаєва Н. дослідила наслідки третього розподілу Речі Посполитої для сучасної польської держави [7], Ланюшка А. аналізував геополітичні виклики Польщі та роль США у стратегії національної безпеки Польщі [8], Іштук Р. присвятив своє дослідження польській геополітичній концепції Міжмор'я (Intermarium), яка була розроблена для вирішення проблем несприятливого геополітичного становища Польщі в міжвоєнний період і в період після Другої світової війни [9], Взаємозв'язок між геополітичним становищем Польщі та хвилями міграції у Центральній та Східній Європі досліджувала Іглицька К [10], Даниленко В., акцентував увагу на результатах поділу Польщі між СРСР та Німеччиною [11]. Також дану тематику досліджували Бурдяк В. і Мороз І., у роботі яких було проаналізовано перспективи співробітництва Польщі і США у НАТО [12], Мандзюк О., яка досліджувала ідею Балто-Чорноморського Союзу крізь призму зовнішньополітичних концепцій Республіки Польща [13], Парнета О. [14] та ін.

Виклад основного матеріалу. Республіка Польща має значний потенціал для домінування у центрально-східній частині Європи, але це вимагає від дотримання певних стандартів. На думку Антонюк Н., Польщі необхідно мати значну економічну та військову потужність у Центрально-Східній Європі, бо вона розташована вздовж геополітичної магістралі Європи, є точкою опори, від якої залежить континентальний баланс сил [6]. На думку Ніколаєва Н., стратегічні перспективи Польщі визначаються її географічною позицією [7]. Ми згодні з цим твердженням, оскільки розташування території країни на рівнині та відкриті кордони історично призводили до посягань на її землю з боку Австрії, Пруссії, Росії та Османської імперії. Особливо актуальним це було, у період значного послаблення центральної влади Речі Посполитої в другій половині XVIII ст. Як наслідок, Австрійська, Російська та Пруссійська монархія окупували території Польщі, що увійшло в історіографію як поділи Речі Посполитої. Габсбурзька монархія отримала Східну та Західну Галичину, Холмщину, частину Волині, Королівство Пруссія анексувало Великопольщу, частину Мазовії та Підляшшя, а Російська імперія анексувала територію сучасної Литви та Латвії, Київщину, Поділля та інші українські й білоруські землі [15]. Четвертий поділ Польщі відбувся в 1939 році за секретним протоколом до Пакту Молотова-Ріббентропа [16]. Внаслідок бойових дій з боку СРСР та нацистської Німеччини територія країни була окупована і розділена між державами. Територія Польщі була розподілена наступним чином: До Третього Рейху відійшла вся польська етнічна територія, до СРСР відійшли території Західної України та Білорусі [16]. Також до Словаччини відійшла невелика територія на півдні Польщі. [16]. Останній перегляд територіальної цілісності держави відбувся після Другої Світової Війни, коли Сталін приєднав східну частину країни до Радянського Союзу, одночасно передавши їй зайовані території Німеччини на півночі та заході, фактично змінивши позицію розташування польської держави на

200 км західніше [11]. Як зазначає Даниленко В., наразі єдиною географічною перешкодою на території Польщі є річка Вісла, але це контрпродуктивно з огляду на те, що річка ділить країну надвоє, протікаючи посередині [11]. Отже, польська держава не має значних географічних рубежів для оборони. У 2023 р. міністр оборони Польщі Маріуш Блашак показав дані, зокрема документ «Оборонна стратегія 2011 року», відповідно до якого у разі вторгнення РФ, зупинити російський наступ планувалося в районі річки Вісла та Вепр. Самостійна оборона ж країни тривала б максимум два тижні, а за сім днів ворог вийшов б на правий берег Вісли [17]. Саме тому їй необхідно нарощувати фактори стримування та формувати альянси з метою посилення свого впливу у регіоні Центрально-Східної Європи. Задля цього Польща приєдналася до ЄС та НАТО.

За даними журналу «ROCZNIK STRATEGICZNY», урахуванням історичного досвіду і географічного положення, спочатку головним мотивом Польщі набути членство в НАТО, була мета стати «споживачем» безпеки [14]. Після вступу в НАТО ця настанова формувала позицію частини польських політиків, котрі більше уваги приділяли збереженню тих функцій НАТО, які гарантували оборону, ніж тих, завдяки яким НАТО могло стати інструментом польської зовнішньої політики [18]. Це свідчить про те, що на початку XXI ст. геополітична ціль вступу Польщі у НАТО була спочатку продиктована саме метою отримання «парасольки безпеки».

Варто відзначити, що вже відповідно до Стратегії безпеки Республіки Польщі 2000 року, Польща розглядає безпеку комплексно, з урахуванням значення і впливу різноманітних політичних, військових, економічних, суспільних, екологічних та інших чинників. Своєю політикою безпеки вона реалізує згідно з Конституцією Республіки Польщі [18], з пошануванням міжнародного права, згідно з цілями і принципами Статуту ООН та документів ОБСЄ [18], а також із урахуванням міжнародних договорів та конвенцій, учасником яких вона є. Польща вважає свої кордони непорушними та не має жодних територіальних претензій, має врегульовані договорами відносини зі всіма державами-сусідами та не прагне зміцнювати власну безпеку коштом безпеки інших [19]. У своїх діях на міжнародній арені Польща керується принципами свободи, безпеки та єдності, зазначеними в Північноатлантичному договорі та договорах ЄС, реалізує бачення вільної і демократичної Європи, згідно з яким безпека, добробут, сприятливі умови культурного розвитку і збереження національної ідентичності становлять спільне і неподільне добро об'єднаного континенту [19]. Своєю безпеку Польща тісно пов'язує з безпекою держав НАТО і членів ЄС [19].

Польща має на меті перетворитися на геополітичний центр, збільшуючи регіональний вплив за рахунок інфраструктурних проектів такі як: автомобільні дороги, залізниці, термінали ЗПГ та трубопроводи, що відображається в концепції «Ініціатива три моря» – Відродження міжвоєнної концепції «Intermarium» [20]. Окрім цього, як зазначають працівники видання Reuters, проявами політики регіонального впливу є протидія німецько-російським проектам, таким як «Північний потік-2» [21] та спроби узгодження національно-оборонної політики у Вишеградській четвірці – регіональному об'єднанні Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини [22]. Отже, Польща послідовно налагоджує відносини з країнами Східної Європи та має на меті посилення власних позицій у Центрально-Східній Європі.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році Польща прискорила процес мілітаризації, про що свідчить низка законів ухвалених Сеймом. Зокрема, польський парламент ухвалив Закон про захист батьківщини, який серед інших заходів підвищив оборонний бюджет, збільшив чисельність особового складу збройних

сил і розширив його підготовку та набір [5]. Законопроект підвищив військові витрати із 2,4% до 3% ВВП, тобто значно вище за встановлений НАТО цільовий показник у 2% [5]. За даними офіційного сайту Республіки Польща gov.pl, ці фінансові витрати будуть необхідні для збільшення чисельності збройних сил Польщі до 2035 року із 115 тисяч контрактників та 32 тисяч осіб у силах тер. оборони до загальної кількості 300 тисяч [4]. Як підкреслює Мандзюк О.Р., у цьому випадку збройні сили Польщі стануть третіми за чисельністю НАТО і одними із найбільших серед європейських країн [13]. Крім цього, збільшення чисельності особового складу супроводжуватиметься придбанням нової військової техніки. У вересні 2022 року польський оборонний концерн PGZ, який фінансується державою, підписав меморандум про взаєморозуміння з південнокорейською компанією Hanwha Defense, найбільшим оборонним підрядником країни. Угода включає широку номенклатуру техніки, а саме танки самохідні гаубиці винищувачі та інші [23]. Загальна сума угоди становить 15 млрд доларів, що робить її найбільшою угодою Південної Кореї з постачання зброї [23]. Окрім цього, Польща підписала угоду на 6 млрд доларів з США про придбання танків M1A2 Abrams, систем M142 HIMARS з боєприпасами [24].

На думку Буглая Н.І., зв'язки Польщі з США, її роль у регіональних альянсах та статус прикордонного форпосту НАТО дозволяють їй набути додаткової ваги в Європейському балансі сил [25]. Ми згодні з цією позицією, але слід зауважити і те, що в Польщі існують деякі юридичні труднощі у відносинах з ЄС. Наприклад, нещодавно в Європейському суді з прав людини Брюссель висловив занепокоєння через те, що дисциплінарна відповідальність суддею Польщі несумісна із законодавством ЄС [26]. Польща прагнула протистояти зусиллям Брюсселя щодо впровадження змін, але зрештою фінансовий тиск, включаючи штрафи на загальну суму понад 300 мільйонів доларів до грудня 2022 року, змусили її погодитися з правовими реформами [27]. Таким чином, нарощування Польщею озброєнь здатне підвищити її військову міць, але існує і потреба нормалізації позицій щодо деяких питань з Європейським Союзом.

Також є актуальним економічний аспект військових витрат Польщі. Польська опозиція зазначає, що країні не потрібно витрачати 10 млрд доларів на 500 систем HIMARS [28]. Вони додають, що Україна в стані війни досі обходила лише 18 одиницями, тому реальним потребам швидше відповідають 100 одиниць [28]. Той самий принцип можна застосувати і до інших військових закупівель Республіки Польща. Проте деякі аналітики стверджують, зокрема Мандзюк О.Р, що напередодні виборів у листопаді 2023 року урядовий план витрат більшою мірою обумовлений передвибірчою стратегією, ніж оборонними потребами Польщі. Також вона додає, що під час війни політика безпеки найчастіше є якимось засобом отримання голосів, і акцент на масштабах військових амбіцій Польщі спрямований на те, щоб заглушити побоювання з приводу непрозорості оборонних контрактів, і того факту, що планам Варшави, що існували раніше, було важко залучити фінансування за рахунок продаж облігацій [13].

На думку Гольцова А., партнерські відносини Польщі зі Сполученими Штатами йдуть у розріз з метою Франції досягти стратегічної автономії, оскільки вона має мету

зберегти геополітичну рівновагу між Північною Америкою та Європою [28]. Таким чином, подальше зближення Польщі зі Штатами погіршує відносини всередині Європейського блоку, особливо з Францією. Як вважає Морісон Н., у Польщі немає вибору через своє рівнинне розташування вона вразлива до фізичних вторгнень. Проте за його позицією, будь-який рух у бік статусу Великої держави має виходити за межі відносин з Америкою та Францією на користь більшої самодостатності [29]. Отже, ця перспектива не є вигідною як для польських союзників, так і супротивників. На думку Малімона В., якщо Польща набуде жорсткої сили, здатної підкріплювати її боротьбу за незалежність, як в останнє десятиліття Туреччина вона може швидко перетворитися з «улюбленця НАТО на ізгоя» [30]. Ми не згодні з цим твердженням, оскільки говорити про польську жорстку силу ще зарано, а також, Польща наразі не має амбіцій як у Туреччини, які б у свою чергу суперечили політиці США.

Висновки. Географічне розташування Польщі між Західною та Східною Європою та рівнинна територія призводили до постійних спроб загарбання її території, насамперед Австрійською, Османською, Російською імперіями та Пруссією, що призводило до постійних змін кордонів держави. Це відобразилося у 3 поділах Речі Посполитої. Остання зміна була спричинена таємним протоколом до Пакту Молотова-Ріббентропа, який ділив територію Польщі між СРСР та Німеччиною. Тому, аналізуючи позиції вчених, ми приходимо до висновку, що Республіка Польща нарощує фактори стримування та вступає в економічні, політичні та військові союзи. Крім приєднання до НАТО, ЄС та інших організацій, Польща також поступово збільшувала регіональний вплив за рахунок низки інфраструктурних проєктів, а саме: автомобільні дороги, залізниці, термінали ЗПГ та трубопроводи проєктування російсько-німецьким проєктам та спроби узгодження національно-оборонної політики у Вишеградській ініціативі.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році Польща почала активно милітаризуватися. Зокрема це виявлялося у великих закупках різної номенклатури військової техніки та зброї у США та Республіки Кореї, збільшенню чисельності збройних сил та витратів на армію, а також, розбудовою власних військових ініціатив. Деякі аналітики стверджують, що оборонний план Польщі щодо широкої милітаризації є перебільшеним та обумовлений передвибірчою стратегією, ніж оборонними потребами Польщі. На нашу думку, це твердження є обґрунтованим, оскільки на даний момент єдиним супротивником польської держави у регіоні може бути тільки Росія, більша частина збройних сил якої перебуває на території України та несе істотні втрати.

Отже, у статті було звернено увагу на регіональне співробітництво Польщі, зокрема співпрацю у «Вишеградській четвірці» та «Ініціативі трьох морів», наведені приклади милітаризації та нормативні-правові акти та договори, зокрема «Програми розвитку Збройних сил Республіки Польща на 2021–2035 роки» (Modernizacja techniczna SZRP 2022) [4], Акт від 11 березня 2022 року про захист Вітчизни (Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny) [5] та інші, які підтверджують розвиток та посилення геополітичних та милітаристичних позицій Польщі у регіоні Центрально-Східної Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Population, total – Poland 2022. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=PL> (дата звернення 28.09.2023).
2. Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2018 roku 2018. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2018-roku,7,15.html> (дата звернення 28.09.2023).
3. Poland: An Emerging Central European Power? 2021. URL: <https://geohistory.today/poland/> (дата звернення 28.09.2023).
4. Modernizacja techniczna SZRP 2022. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/modernizacja-techniczna-szrp> (дата звернення 29.09.2023).
5. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny 2022. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655> (дата звернення 29.09.2023).

6. Антонюк Н., Сенюк Ю. Україна у сфері геополітичних інтересів Республіки Польща. *Вісник Львівського університету. Сер. Міжнародні відносини*. 2014. № 35. С. 58.
7. Николаева Н. Б. Приєднання українських етнічних земель до Російської та Австрійської імперій внаслідок трьох розподілів Польщі (1772–1795 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2014. № 87. С. 5–8.
8. Lanoszka, Alexander. «Poland in a time of geopolitical flux.» *Contemporary Politics*. 2020. №26.4. P. 458–474.
9. Ištók, R., Kozárová, I., & Polačková, A. (2021). The Intermarium as a Polish Geopolitical Concept in history and in the Present. *Geopolitics*. 2021. № 26(1). P. 314–341.
10. Iglicka, Krystyna. "Poland: Between geopolitical shifts and emerging migratory patterns". *International Journal of Population Geography*. №8.2. 2002. P. 153–164.
11. Даниленко В. М. ЛІКВІДАЦІЯ ПОЛЬСЬКО ДЕРЖАВИ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ. *Історія та міжнародні відносини*. 2006. № 6. С. 96.
12. Бурдяк В., Мороз І. Перспективи співробітництва „Україна–НАТО” і роль у ньому польського фактору. *Політичний менеджмент*. 2008. №4. С.12.
13. Мандзюк О. Р. Ідея Балто-Чорноморського союзу крізь призму зовнішньополітичних концепцій Польщі. *Молодий вчений*. 2016. №12. С. 153–156.
14. Парнета О. Міжнародне становище Польщі та її зовнішня політика в міжвоєнний період (1919–1939 рр.) *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2008. №3. 2008. С. 302–307.
15. Зашкільняк Л.О. Енциклопедія історії України : енциклопедія. Інститут історії України НАН України. Київ. 2011. 520 с.
16. Nichtangriffsvertrag zwischen Deutschland und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken, 23. August 1939. URL: https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0025_pak&object=facsimile&pimage=1&v=100&nav=&l=de (дата звернення 29.09.2023).
17. Prawo i Sprawiedliwość będzie broniło każdego skrawka Polski! 2023. URL: <https://twitter.com/pisorgpl/status/1703310360621576362?s=20> (дата звернення 29.09.2023).
18. Hanna Suchocka. Polska na arenie. Galop do Kopenhagi. *Rocznik strategiczny. Warszawa*. 2003. №4. P. 350–371.
19. Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej od 4 stycznia 2000 r. URL: https://www.wojsko-polskie.pl/awl/79/e9/79e9dca3-b3f6-41a6-aa92-00e8ef1b61e9/strategia_bezpieczenstwa.pdf
20. Aviel Roshwald, "Ethnic Nationalism and the fall of Empires: Central Europe, the Middle East and Russia, 1914–1923", *Routledge (UK)*, 2001. № 2, P. 37
21. Polish PM scolds Germany on Nord Stream 2 as Warsaw 'defends EU border' 2021. URL: <https://jp.reuters.com/article/europe-migrants-belarus-poland/polish-pm-scolds-germany-on-nord-stream-2-as-warsaw-defends-eu-border-idINL1N2S82SW> (дата звернення 29.09.2023).
22. Visegrad Group 2023. URL: <https://www.gov.pl/web/diplomacy/visegrad-group> (дата звернення 29.09.2023).
23. We are strengthening military cooperation between Poland and South Korea 2022. URL: <https://www.gov.pl/web/national-defence/we-are-strengthening-military-cooperation-between-poland-and-south-korea> (дата звернення 29.09.2023).
24. 486 Wyrzutni HIMARS dla Wojska Polskiego 2023. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/486-wyrzutni-himars-dla-wojska-polskiego> (дата звернення 29.09.2023).
25. <https://edition.cnn.com/2023/05/06/europe/us-patriot-system-ukraine-hypersonic-missile-intl-hnk/index.html> (дата звернення 29.09.2023).
26. Буглай Н.І. Проблемні питання співробітництва Польщі та США наприкінці ХХ– на початок ХХІ ст. *Засновник видання*. 2016. № 3. С. 103.
27. The final countdown: the EU, Poland and the rule of law 2022. URL: <https://www.socialeurope.eu/the-final-countdown-the-eu-poland-and-the-rule-of-law> (дата звернення 30.09.2023).
28. MOD chief: Poland has ordered further 486 HIMARS launchers 2023. URL: <https://tvn24.pl/tvn24-news-in-english/poland-orders-further-486-himars-launchers-defence-minister-says-7338731> (дата звернення 30.09.2023).
29. Рябушкіна О., Гольцов А. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВА ЇХ РОЗВИТКУ. 2022. № 4. С. 292.
30. Morieson N. Understanding Civilizational Populism in Europe and North America: The United States, France, and Poland Religions. 2023. № 2. P. 154.
31. Малімон В. Співпраця Польщі з НАТО та прагнення регіонального лідерства на початок ХХІ століття. *матеріали ХІХ науково-практичної конференції*. 2022. № 9. С. 98.